

Stasys Jankevičius

TAUTINIO TAPATUMO GAIRĖS S. ŠALKAUSKIO FILOSOFINĖJE PEDAGOGIKOJE

Anotacija. Straipsnyje, analizuojant S. Šalkauskio tautinio ugdymo filosofinės pedagogikos kontekstą, išryškinamos šio filosofo ir pedagogo nuostatos, apibrėžiančios tautinio tapatumo esmę, kurios suvokimas darosi ypač aktualus sprendžiant dabarties lietuvių tautinio savitumo išlaikymo problemas ir atremiant šių dienų iššūkius.

Esminiai žodžiai: tautinis tapatumas, tautinis mentalitetas, tautinis, tautiškas, patriotinis, nacionalinis, tarptautinis auklėjimas.

Įvadas

Dabartiniu metu vis labiau pasireiškia visuotinės globalizacijos procesai: vyksta akivaizdus ir labai dinamiškas tarptautinis gamybos ir kapitalo judėjimas, kartu su pozityviais laimėjimais – mokslo, technologijų pažanga, tarptautiniu bendradarbiavimu ir t. t. – sukeliantis ir negatyvių reiškinių, tokių kaip nacionalinių protų, darbo jėgos nutekėjimas iš ekonomiškai silpnesnių ir labiau išsivysčiusias šalis, didėjantys darbo ir pragyvenimo ieškančių skirtingų kultūrų ir skirtingas religijas išpažįstančių žmonių srautai ir kt. Šie globaliam šiuolaikiniam pasauliui būdingi reiškiniai neaplenkia ir Lietuvos. Dėl pastaraisiais metais kilusios pasaulinės ekonominės krizės ir vietinės valdžios vadybinės nekompetencijos nuskurdo šalies ūkis, išlieka didžiulis nedarbas, remiantis sociologų tyrimais, per pastarosios Nepriklausomybės laikotarpį ieškoti geresnio pragyvenimo ir įvairias Vakarų Europos šalis ir į JAV išvyko nuo 500 iki 700 tūkst. Lietuvos gyventojų. Dauguma jų – darbingo amžiaus įvairių sričių darbuotojai: darbininkai, tarnautojai, studentai. Dažnai išvykstama su šeimomis, vaikais, kurie toliau bręsta svetimoje, ne tautinėje, aplinkoje, palaipsniui prarasdami tautiško jausmą. Ypatinga žala daroma tautai, kai ją palieka aukštos kvalifikacijos profesionalai – tautos žiedas – inteligentija: mokslininkai, menininkai, gydytojai, universitetų absolventai. Daug gambiausių abiturientų išvyksta mokytis į Europos ir JAV universitetus, kur mokslas kainuoja mažiau, dalis jų pasilieka ten ir baigę mokslus, nes siūlomos geresnės pragyvenimo ir darbo sąlygos. Tuo pat metu pas mus atvyksta žmonės iš kitų kraštų, vis dažniau kuriasi mišrios šeimos; vyksta kultūrų maišymasis, prarandama tautinė savastis. Didelę žalą tautinei savimonei daro iš svetur atkeliaujančios neigiamybės:

perdėtas nuogo kūno, seksualumo akcentavimas, nesąmoningas susitapatinimas su pirmykštėmis gentimis kūną „puošiant“ mūsų tautai nebūdingais akcentais – tatuiruotėmis, metalo inkliuzais įvairiose kūno vietose ir pan. Pastaruoju metu atsiranda veikėjų, savo sofistinėmis išvedžiojimais griaunančių tradicinės šeimos sampratos pagrindus, siekiančių įteisinti tos pačios lyties asmenų santuokas ir t. t. Kartu į šalį skverbiasi kalbos, kultūros svetimybės, sunkiau darosi išlaikyti nacionalines tradicijas ir papročius ir t. t. Visa tai kelia didžiulę grėsmę mūsų nedidelės tautos tautiniam savitumui, o galiausiai ir pačios tautos išlikimui. Atėjo laikas rimtai susirūpinti šia gyvybiškai svarbia mūsų tautai problema. Nėra abejonės, kad ją sėkmingai spręsti padės iškilii mūsų tautos mąstytojų – filosofų ir pedagogų – išsakytos mintys apie tautinio savitumo esmę ir šio savitumo išsaugojimą. Tarpukario Lietuvos filosofo ir pedagogo profesoriaus Stasio Šalkauskio mintys apie tautinio tapatumo esmę ir jo išsaugojimą šiuo metu tampa ypač aktualios. S. Šalkauskio filosofija neatskirama nuo šiuolaikinės lietuvių tautos likimo: ji rūpinosi tautos likimu, projektavo tautos ateitį. Ji turi ką pasakyti ir dabartinei mūsų visuomenei. Būtent su ugdymu, švietimu jis siejo saugesnę, sėkmingesnę tautos ateitį. S. Šalkauskio noras matyti veiklią, kūrybingą, „gyvos dvasios“ lietuvių visuomenę turi būti artimas ir mums – XXI a.

Tyrimo objektas – S. Šalkauskio filosofinės pedagogikos pagrindas – žmogaus, tautos ir visuomenės santykio samprata, apibrėžianti esminius tautinio tapatumo bruožus ir jų formavimo bei išsaugojimo sąlygas.

Straipsnio tikslas – atskleisti esminius S. Šalkauskio filosofinės ir pedagoginės tautiško sampratos bruožus, kuriais remiantis būtų galima apibrėžti šiuolaikinio tautinio tapatumo esmę ir tuo pagrindu numatyti kai kurias šio pamatinio nacionalinio savitumo išlaikymo galimybes dabartiniu metu ir ateityje.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti ir akcentuoti S. Šalkauskio filosofinės pedagogikos darbuose išsakytas tautinio ugdymo nuostatas, kurios savo esme nubrėžia pagrindines tautinio tapatumo suvokimo gaires.

2. Atsiremiant į S. Šalkauskio tautinio ugdymo nuostatą, pateikti šiuolaikinių Lietuvos pedagogų požiūrį į tautinio ugdymo ir tautinio tapatumo išsaugojimo problemas.

3. Remiantis S. Šalkauskio tautinio ugdymo nuostatomis ir šiuolaikinių aptariamų problemų tyrinėtojų teiginiais, numatyti kai kurias dabartį atliepiančias socialines ir pedagogines tautinio tapatumo ugdymo ir išsaugojimo galimybes.

Tyrimo metodai: S. Šalkauskio ir šiuolaikinių autorių darbų tautinio ugdymo ir tautinio tapatumo klausimais analizė, analitinės indukcijos metodas (nuo pavienių, atskirų teiginių vertinimų einant prie apibendrinamųjų išvadų).

Problemos nagrinėjimas

Aptariama problema Lietuvoje savo esme nėra visai naujas reiškinys, nors dabartiniu metu mūsų tautai jis darosi aktualus net egzistencine prasme.

Tautinio tapatumo aktualizacijos ištakos, jo pradžia – tai tautinio atgimimo idėja, kurią dar XIX a. pirmojoje pusėje kėlė Simonas Daukantas ir kiti švietėjai, į dar aukštesnį lygį XIX a. pabaigoje ją išskėlė V. Kudirka, J. Basanavičius, J. Šliūpas ir kiti kultūros žmonės, tautos šviesuoliai; teorinius pagrindus tautiniam susivokimui XIX ir XX a. sandūroje pradėjo kloti Vydūnas, J. Girnius, P. Mašiotas ir kt.

Tačiau aukščiausių lygmenį atskleidžiant tautiškumo supratimą pasiekė viena iškiliausių tarpukario Lietuvos asmenybių – filosofas ir pedagogas Stasys Šalkauskis, o kiek vėliau ir jo mokinys Antanas Macceina. Kaip teisingai pastebi S. Šalkauskis „Pedagoginių raštų“ pratarėje M. Karčiauskienė ir R. Paulauskas, „žmogaus, tautos ir visuomenės samprata yra vienas iš S. Šalkauskio filosofinės pedagogikos (pamato – past. S. J.) akmenų“ [10]. Nors savo darbuose S. Šalkauskis nevartoja sąvokų „identitetas“, „mentalitetas“ ar „tapatumas“, tačiau būtent šių sąvokų prasmė glūdi visoje jo tautinio auklėjimo koncepcijoje.

Straipsnio „Tautybės esmė“ [11, p. 320] pradžioje S. Šalkauskis cituoja Adomą Mickevičių, kad „tautybė tėra vienos individualybės išsiplėtojimas“, pritardamas, jog „iš tikro kiekviena tautybė sudaro sutelktinę (apibendrintą – past. S. J.) individualybę“. S. Šalkauskis toliau pabrėžia, kad „tautybė taip laikosi tautos, kaip asmenybė – asmens: viena ir kita kyla iš būties individualumo“. Tačiau esama ir skirtumo: žmogaus asmuo yra individas tikrąja šio žodžio prasme, tuo tarpu tauta tėra individas dėl panašumo – ji yra kolektyvinis individas.

Pabrėždamas išskirtinį individo ir tautos ryšį, S. Šalkauskis teigia, kad „jokia kita artima gyvybingumo forma taip neprilygsta individui kaip tauta.

Tautybė iš esmės yra tas individualybės ratas, – sako jis, – kuris iš visų pusių apglėbia individą, papildo jo asmens būtį ir sudaro būtinas sąlygas pilnutiniam jo gyvenimui. Šiais nenutraukiamais ryšiais, kurie jungia tautą su individu, pakankamai įrodoma jos aukštesnė prasmė ir gyvybingumo reikšmė“ [11, p. 320].

S. Šalkauskis taip pat pabrėžia, kad tauta turi užtikrinti galimybes asmenybės raiškai. Jis teigia: „Kiekviena sutelktinė organizacija šiaip ar taip kelia savo galutiniu tikslu pilnutinį žmogaus asmens klestėjimą. Visos glaudaus gyvenimo formos vienokiu ar kitokiu būdu padeda formuotis visaverčiam individui. Šiuo atveju skirtumas tarp jų yra tas, kad vienos siekia savo tikslo tiesioginiu, kitos – tarptautiniu keliu: pirmosios kyla savaime prigimtu vyksmu; antrosios tėra dirbtiniai kūriniai“ [11, p. 321]. O tauta būtent ir yra toji glaudaus gyvybingumo forma, kuri savaime organizuojasi prigimtu būdu ir sudaro tiesiogines sąlygas pilnutiniam individo atsiskleidimui.

Be savo tautos, teigia mąstytojas, individas yra bejėgis. „Atskiras individas savo vienvėje nepajėgia nieko pakelti į aukštesnį lygį – nei religijos, nei žinių, nei meno. Kad šie civilizacijos vaisiai susikurtų ir prinoktų, reikalingas sutelktinis darbas žmonių, apjungtų bendru supratimu, kurį tegali užtikrinti fizinė ir psichinė giminė“ [11, p. 321]. Būtent tauta ir teikia tas galimybes, kartu sudarydama visas sąlygas, kurios reikalingos asmenybės gyvenimui ir raiškai.

Kalbėdamas apie tautos visuomeninio ir kultūrinio lygio pasiekimo galimybes, S. Šalkauskis aiškina, kad individas, tauta ir žmonija siejasi tautinės civilizacijos pagrindu. Pasak filosofo, „tautinė civilizacija yra dviejų kultūrų padarinys. Liaudies kultūra tiesia jai materialinį pagrindą, o šviesuomenės kultūra pateikia jai idėjinį turinį. Kadangi materialinė forma yra konkretus daiktas, o idėjinis turinys – abstraktus dalykas, tautinės civilizacijos forma yra individuali, o jos turinys – visuotinis. Todėl tai, kas skiria vieną tautinę civilizaciją nuo kitos, yra tasai santykis, kuris joje reiškiasi tarp turinio, arba idėjos, bendros visai žmonijai, ir formos, arba ženklo, būdingo vien tautai“ [11, p. 322].

S. Šalkauskis tautų civilizacijos procese mato du tarpsnius: ankstyvajame, todėl žemesnio lygio, tarpsnyje tautos pirmiausiai kuria tautinę formą; vėliau jos pradeda domėtis turiniu – o tai jau yra aukštesnio tautos gyvenimo lygmens tarpsnis. Tik šiuo momentu tautinė civilizacija pradeda brandinti tikruosius vaisius, ir būtent dėl to, kad liaudies ir šviesuomenės kultūros susieina į vieningą visumą, dabar jau tarnaudamos bendram tikslui. S. Šalkauskis sako: „Liaudis, sudarydama pastovią tautos daugumą ir stropiai saugodama tautines tradicijas, atlieka tau-

tos kūryboje materialinio pagrindo vaidmenį. Intelligentijai, ne tokiai pastoviai ir judresnei (dinamiškesnei – past. S. J.) mažumai, tenka pareiga pakelti tautinę civilizaciją į aukštesnį lygį, suteikiant liaudies kultūros formoms visuotinį žmogaus dvasios turinį“ [11, p. 323]. Sutartinis liaudies ir šviesuomenės bendradarbiavimas yra būtina sąlyga normaliai tautinės civilizacijos plėtotei. O nuo šios plėtotės laipsnio priklauso tautos gyvybingumas ir išlikimas kitų tautų draugijoje. Šioje vietoje autorius pažymi, kad tautai, kurios liaudis ir šviesuomenė išsiskiria savo gyvenimo ir veiklos kryptimis, lemta išgyventi gilią tautinę dramą. Tokią dramą, teigia S. Šalkauskis, dėl istorinių aplinkybių turėjo išgyventi ir lietuvių tauta. (Čia tikriausiai S. Šalkauskis turi galvoje ankstesniais šimtmėčiais pasireiškusių bajorijos nutautėjimą, jos abejingumą ar net priešišumą liaudies kultūrai, didesnę ar mažesnę taikstymąsi su svetimšalių užkariautojų valia ir pan. – past. S. J.).

Tautos istorinį gyvybingumą ir išlikimo galimybes S. Šalkauskis mato tautiniame auklėjime: „Tautinis auklėjimas, plačiai suprastas, apima daug dalykų, nors ne visi jie vaidina lygią rolę naujųjų kartų ugdyme. Nėra abejonės, kad tautinio auklėjimo pagrindinis uždavinys yra tautos ugdytas atitinkamą naujųjų kartų auklėjimu“ [12, p. 183]. Pasak S. Šalkauskio, ši uždavinį tinkamai galima išspręsti tik tuo atveju, kai naujos kartos aukščiausiu lygiu perima būdingiausią tautiškumo formą (lytį), kai jos tinkamai nuteikiamos tautybės suvokimui ir tuo pačiu parengiamos spręsti ir įgyvendinti visus tautos uždavinius. Šioje vietoje mokslininkas pabrėžia tautinio ir tautiško auklėjimo skirtumą. Tautinis auklėjimas – tai visos visuomenės tautinio ugdymo ir ugdymosi, atliekamo įvairių visuomenės grandžių ir institucijų veikla, o tautiškas auklėjimas pirmiausia skirtas naujosios kartoms. S. Šalkauskis teigia, kad tautinio auklėjimo sąvoka apima tris smulkesnes auklėjimo sąvokas: *tautišką auklėjimą*, kai naujosios kartos įsisavina tautinį savitumą, *patriotinį auklėjimą*, kai naujosios kartos nuteikiamos savo tautybės įsisąmoninimui, ir *nacionalinį auklėjimą*, kai naujosios kartos paruošiamos tautos uždaviniams, kuriuos išsprendus, tauta tampa nacija. Todėl klaidinga, jo manymu, tautinį auklėjimą painioti su patriotiniu, nes tokiu atveju nepateisinamai susiaurinamas pirmasis, t. y. tautinis auklėjimas. Kartu S. Šalkauskis pabrėžia būtinumą tautinį auklėjimą sieti su tarptautiniu auklėjimu: „Kaip individualinis auklėjimas turi būti nuolat koreguojamas ir papildomas visuomeniniu auklėjimu, taip lygiai tautinis auklėjimas nuolat koreguotinas ir papildytinas tarptautiniu auklėjimu.“ Čia filosofas remiasi V. Fiorsterio teiginiu, kad „tikras

tautinis auklėjimas tegali klestėti vien tampriausiam sąryšyje su tarptautiniu auklėjimu ir atvirkščiai“ [12, p. 184]. Tik derama abiejų šių auklėjimo sričių harmonija gali garantuoti pozityvią perspektyvą, vertinant tautos ir žmonijos problemas ir tik palaikoma „teisinga pusiausvyra tarp ištikimybės savai tautai ir ištikimybės universaliai žmogaus dvasios paskyrimui“ gali užtikrinti teisingą pusiausvyrą.

Remdamasis šiais V. Fiorsterio teiginiais, S. Šalkauskis daro išvadą, kad ir tautinis, ir tarptautinis auklėjimas iš esmės remiasi doriniu pagrindu – dorinis auklėjimas apjungia abi šias auklėjimo sritis: „Tautinis auklėjimas turi savo pagrindiniu uždaviniu nustatyti prideramą žmogaus santykiavimą su savo tauta, tuo tarpu kai tarptautinis auklėjimas nustato žmogaus santykiavimą su kitomis tautomis ir visa žmonija. Prideramo santykiavimo nustatymas tarp žmogaus, iš vienos pusės, ir tokių kolektyvų, kaip tauta arba tautų draugija, iš antros pusės, yra doros dalykas“ [12, p. 185]. Tačiau į žmogaus santykį su savo ar kitomis tautomis gali ir dažniausiai iš tikrųjų įsiterpia išankstinės emocijos, galinčios aplenkti racionalųjį pradą. Kad žmogaus santykis su savo ir kitomis tautomis nebūtų veikiamas instinktu, emocijų, simpatijų ar antipatijų – jis pirmiausia turi remtis dora, kuri tik ir tegali tą santykį nustatyti pagal aukštesnius racionalumo reikalavimus. Todėl kartu su dora būtina išugdyti ir intelektą, mąstymą, nes „patriotizmas tik tada yra patikima ir tikrai teigiama pajėga, kai jis nėra emocionalių motyvų nuolat blaškomas ir mėtomas į kraštutinius nusistatymus kaip tik todėl, kad jis yra tapęs moraline dorybe, apšviesta proto argumentais ir sustiprinta valios galia“ [12, p. 185]. Todėl dorinis pradas turi būti privalomu pagrindu siekiant tautinio auklėjimo tikslų.

Kalbėdamas apie būtinumą jaunosiose kartose įkūnyti ir išsaugoti tautinį savitumą, S. Šalkauskis ypač pabrėžia gimtosios kalbos svarbą. „Negali būti abejonės, – sako jis, – kad tautos kalba yra ryškiausias tautos dvasios kūrinys, kuris geriausiai charakterizuoja tautos individualybę“ [10, p. 153]. Kadangi, kaip toliau nurodo jis, kalba yra sutartinių ženklų sistema, kurios pagalba žmogus reiškia savo mintis, minčių reiškinio būdas veikia ir pačią mąstyseną. Nuo istorinių ar priešistorinių ištakų vartojama kalba perteikia jaunosios kartoms tik tai tautai būdingą, t. y. savitą, mąstymo būdą. Todėl tautiniame auklėjime didžiulę reikšmę turi įsijautimas į savo gimtosios kalbos dvasią, jos tobulas įvaldymas ir gebėjimas ja „tiksliai ir gražiai reikštis“. Labai svarbu ir tai, kad per kalbą į vieną grandinę susiejamos tautos praeities, dabarties ir ateities kartos, kurios tampa to paties, tęstinio, kultūros proceso veikėjais. Toliau S. Šal-

kauskis pabrėžia, kad kalbos vaidmuo ypač išauga ją siejant su tautosaka ir literatūra: tik dėl tautosakos ir literatūros poveikio žmonių mąstysena ir pasaulėjauta įgauna tautinę individualybę. Jis pastebi, kad žodinis menas gali būti tautiškas keliais aspektais: pirma, jis reiškiamas tautos kalba, antra, jame atsispindi tautiniai motyvai, ir trečia, šie tautiniai motyvai traktuojami savitu, specifiniu tautai būdu. Kitos meno rūšys – architektūra, liaudies menas, skulptūra, tapyba ir kt., S. Šalkauskio manymu, tautiniame auklėjime atlieka taip pat ne paskutinį vaidmenį, nes veikia sugestyviai – „įtaigoja“ jaunųjų kartų savitą, savą tautinio meno stiliaus suvokimą.

Tarp kitų tautiškumą formuojančių veiksnių S. Šalkauskis kaip labai svarbų iškelia tautos tradicijas. „Kultūrinės tradicijos, – sako jis, – drauge su geografinėmis krašto ypatybėmis, etninėmis tautos savybėmis, istorijos vyksmo savotiškumu apsprendžia tautos kultūrinį tipą, kuris pagal savo prigimtį yra pašauktas realizuoti žmonijos gyvenime atitinkamą uždavinį, turinti visuotinės reikšmės“ [12, p. 191].

Labai reikšmingu tautiškumo auklėjimo veiksniu S. Šalkauskis taip pat laiko savo tautos istorinės praeities ir dabarties pažinimą. „Niekas, – sako jis, – negali įgyti tautinio supratimo ir sąmoningo nusistatymo nesusipažinęs su savo krašto ir tautos istorija, neįsigilinęs į tautinės kultūros susidarymą ir išsivystymą, nenusimanąs apie savo tautos, krašto ir valstybės padėtį geografiniu, ekonominiu, politiniu ir šiaip jau visuomeniniu atžvilgiu. Tautos sūnus, tėvynės gyventojas ir valstybės pilietis harmoningai susigyvena viename asmenyje tik tada, kai tautos, krašto ir valstybės pažinimas padeda sąmoningai susiprasti ir racionaliai nusistatyti visais tautinio gyvenimo klausimais“ [12, p. 189–190].

Labai svarbu, S. Šalkauskio teigimu, tautiniam jaunųjų kartų auklėjimui yra tautos gyvenamosios erdvės, savos teritorijos suvokimas: „Normaliai tauta jungia savyje tam tikrą teritoriją, kuri visomis savo fizinėmis, antropogeografinėmis ir kultūrinėmis ypatybėmis sudaro tėvynę ir tam tikrą politinę piliečių organizaciją, kuri sudaro atskirą nepriklausomą valstybę, tam tikrą sutelktinę individualybę, kuri paprastai apima ne tik atskirą kalbą, bet ir etnines temperamento ypatybes, savotišką istorinį likimą, kultūrinės tradicijas ir kitas charakteringas kokybes“ [12, p. 186].

Kalbėdamas apie tautinio auklėjimo svarbą S. Šalkauskis pabrėžia kiekvieno tautos atstovo atsakomybę: „Jei žmogus nesijaučia moraliai surištas su savo tautine lytimi, jei jo patriotizmas nėra normuojamas dorinių principų ir jei jis nejaučia dorinės pareigos tarnauti savo tautos uždaviniams, negali

būti kalbos apie tautinį jo susipratimą bei išsiauklėjimą“ [12, p. 185]. Tautiniam auklėjimui keliami trys svarbiausi uždaviniai: „Pirma, įkūnyti jaunose kartose individualinę tautinę lytį, antra, sudaryti jose patriotišką nusistatymą į savo tautybę, ir trečia, paruošti jas tautos uždaviniams“ [12, p. 185]. Šiems uždaviniams spręsti S. Šalkauskis nurodo atsakingus asmenis, kuriuos vadina veiksniais. Jis išskiria dvi tokių veiksnių grupes: pašaukti iš prigimties ir pašaukti iš paskirties. Pirmąją veiksnių grupę sudaro šeima, valstybė ir bažnyčia, o antrąją – ugdymo institucijos ir jaunuomenės ugdymosi organizacijos. Taip pat jis nurodo ir atsitiktinius ugdymo veiksnius – tai šeimos dalyviai, giminės, broliai, seserys ir kiti asmenys, gyvenantys šeimoje ir galintys daryti ugdomąją įtaką. Šiai grupei taip pat priskiriami draugai, tėvų namai, apylinkė, gamta, klimatas, taip pat tėviškė, tėvynė, tauta bei kultūra su jos organizuotomis formomis.

Atskirą grupę sudaro ugdymo veikėjai: tėvai, mokytojai, auklėtojai ir kunigai. Mūsų manymu, šiai grupei turėtų priklausyti ir dalis priskirtų atsitiktiniams veiksniams, o būtent – šeimos nariai, broliai, seserys, seneliai, kaimynai, draugai ir kt., t. y. asmenys, galintys daryti ugdomuosius poveikius. Nors S. Šalkauskis neparengė detalesnės jo išvardijamų veiksnių ir veikėjų ugdomojo darbo metodikos tautinio auklėjimo srityje, tačiau jis kiekvienam iš šių veiksnių ir veikėjų išskėlė aiškius veiklos tikslus ir uždavinius, parodė jų atliekamo darbo esmę, paskirtį ir svarbą, nusakė galimus, pageidautinus rezultatus ir kt. Todėl jo pateikta tautiškumo, o iš esmės tautinio tapatumo esmės samprata, keliami tautinio auklėjimo tikslai ir uždaviniai ne tik neprarado savo svarbos, bet tampa ypač aktualūs mūsų šiandienio gyvenimo kontekste.

S. Šalkauskio išsakytos mintys ir teiginiai tautiškumo sampratos ir tautinio ugdymo klausimais randa platų atgarsį dabarties pedagogų L. Jovaišos, V. Rajecko, V. Aramavičiūtės, M. Barkauskaitės ir kitų autorių darbuose. Iš esmės vadovaudamiesi S. Šalkauskio tautiškumo, arba tautinio tapatumo, samprata, jo teiginiais apie tautiškumo išsaugojimą ir perteikimo naujosioms kartoms uždavinius ir galimybes, minėti mokslininkai naujai, atsižvelgdami į dabarties realijas, įvairiais aspektais praturtina tautinio tapatumo formavimo teoriją ir praktiką. Antai V. Rajeckas, kaip ir S. Šalkauskis, laikydamas tautišką auklėjimą pirmutiniu tautinio auklėjimo uždaviniu, iškelia ir pabrėžia naujus akcentus, sakydamas, kad „Jo (tautiško auklėjimo – past. S. J.) paskirtis – plėtoti (išvystyti) tai, kas įgyta, siekiant suformuoti asmenybės tautines ypatybes, padėti prigimčiai išskleisti tautines užuomazgas, sukurtas pačios prigimties. To-

dėl svarbu tobulinti etninį tipą, ginant asmenybę nuo veiksmų, darančių jai blogą įtaką“ [9, p. 37]. Toliau jis pabrėžia tautiškos mąstysenos, intelektualinio tautiškumo ugdymo svarbą. Tam tikslui „<...> būtina skatinti jaunimą kuo geriau mokėti gimtąją kalbą, žadinti meilę jai, rūpintis jos išlaikymu. Šiuo atveju svarbu daug dėmesio skirti tautosakai ir savo literatūrai, taip pat fiziniam lavinimui, etnografiniams šokiais ir žaidimams, kurie padeda pasireikšti etniniam tipui, tautiškos dvasios jėgoms. O kadangi bet kurios rūšies menas atskleidžia pačią tautos esmę, būtina ugdyti ir estetinį tautiškumą, kurį reikia ne tik pažinti, bet ir mylėti, globoti“ [9, p. 37]. Kaip pačius svarbiausius, tautiškumą ugdančius veiksmus V. Rajeckas, kaip ir S. Šalkauskis, nurodo gimtąją kalbą, tautosaką ir tautinę literatūrą, tradicijas, tautos istoriją, taip pat gimtojo krašto gamtos, jos geografinių ypatybių pažinimą, kartu iškelia tautiškumo ugdymo organizavimo vadybinius reikalavimus.

L. Jovaiša, aptardamas tautinio, patriotinio ir nacionalinio auklėjimo klausimus, kaip vieną iš svarbiausių atspirties momentų cituoja S. Šalkauskio teiginį: „Savo pašaukimo pildymas plačiame žmonijos gyvenime tautai yra pagrindinė sąlyga tapti nacija, nes tik tokiu būdu ji įgauna aukštesnę buvimo raciją kultūringų tautų šeimoje“ [6, p. 130]. Toliau jis pažymi, kad nuo to laiko, kai S. Šalkauskis rašė savo straipsnį „Tautinis auklėjimas“, daug kas iš esmės pasikeitė: Lietuva tapo nacija, turinti savo valstybę, yra daugelio tarptautinių sąjungų narė, pasižymi aukšta kultūra ir t. t. Kartu jis pabrėžia, kad svarbiausi iškiliojo mūsų tautos filosofo ir pedagogo kelti uždaviniai – „išauklėti naująsias kartas tautinei kultūrai kurti, prirengti jas tautiniam pašaukimui vykdyti ir anttautinėms problemoms spręsti“ – išlieka reikšmingi ir šiandien [6, p. 131]. Pats įsijungdamas į S. Šalkauskio keltų tautinio auklėjimo klausimų sprendimą L. Jovaiša iškelia nemažai naujų, šiandien aktualių akcentų. Pavyzdžiui: aptardamas ugdymo veiksmus, praplečia jų ratą, po pirmoje vietoje esančios šeimos kaip tautiškumą formuojančio veiksnio toliau nurodo vaikų darželį, mokyklą, darbovietę, masinės informacijos priemones ir kt. L. Jovaiša taip pat glaustai pateikia tautinio, patriotinio, nacionalinio ir tarptautinio auklėjimo metodus ir formas, įjungdamas ir visuomeninio auklėjimo aspektą ir t. t. Apskritai visas L. Jovaišos auklėjimo teorijos mokslas – hodegetika ir tautinio auklėjimo koncepcija – atspindi svarbiausias S. Šalkauskio filosofinės pedagogikos nuostatas, o tai tik paliudija šio mokslo pirmtako idėjų gyvybingumą ir aktualumą šiandienai. Ne be įžymiojo mūsų tautos filosofo ir pedagogo įtakos kai kurie šiandieniai autoriai imasi gvildinti ne tik pedagoginius, bet ir filosofinius,

socialinius ir psichologinius tapatumo klausimus. D. Antinienė [1, p. 100–107] nagrinėja tautinio tapatumo formavimosi procesus, jų ypatybes, asmenybės savęs priskirimo tautinei bendrijai sociopsichologinius aspektus ir kt. Tiesiogiai su dabartinėmis lietuvių tautinio tapatumo aktualijomis susiję V. Aramavičiūtės ir I. Trinkūnienės tyrimai. V. Aramavičiūtė [2, p. 40–44], nagrinėdama aukštesniųjų klasių mokinių požiūrį į tautą ir valstybę, nustatė, kad vyresnio mokyklinio amžiaus mokinių požiūris į savo tautą dabartiniu metu nėra labai teigiamas, o jam gerinti, jos įsitikinimu, pirmiausia būtina formuoti teigiamą požiūrį į nacionalinę kultūrą – tautinio tapatumo pamatą bei garantą. I. Trinkūnienė straipsnyje „Lietuvybė: tautinis tapatumas ir jo išlaikymo galimybės“ [13] nagrinėjo provincijos miestelio jaunimo ir vyresnių žmonių etnokultūrinį mentalitetą. Atliktos analizės pagrindu autorė teigia, kad vyresni žmonės teigiamai nusiteikę etninės kultūros požiūriu, reiškia susirūpinimą dėl jos būsenos ir išlikimo. Tuo tarpu jaunimo nuomonė labiau santūri. Vyresnioji karta pozityviau vertina lietuvių įvaizdį, o jaunesni žmonės tautiečio vaizdinyje įžvelgia daugiau negatyvių bruožų. Autorė konstatuoja pastebimai negatyvią požiūrių kaitos tendenciją, besiformuojantį bei išsiviraujantį neigiamą požiūrį į tautines ir etnines vertybes. Šių ir kai kurių kitų tautiškumo, tautinio tapatumo problemų tyrinėtojų pateikiamos išvados negali nekelti susirūpinimo. Aki vaizdu, kad dabartiniu metu tiek bendrojo, tiek ir tautinio tapatumo ugdymo sėkmę galėtų labiau užtikrinti apgalvotas, tikslingas visų ugdymo veikėjų veiklos derinimas, siekiant bendrų tikslų, kartu kūrybiškai panaudojant vadinamuosius „pašauktus iš paskirties ir atsiktinius ugdymo veiksmus“ – kreipiant į bendrą tikslą šeimos, valdžios, visuomenės, ugdymo įstaigų ir jaunimo organizacijų veiklą, taip pat skiepijant prierašumą ir meilę tėvų namams, tėviškei, tėvynei, jos gamtai ir t. t. Tad siekiant šio tikslo pravartu būtų dar ir dar kartą atsigręžti, atidžiai įsigilinti į S. Šalkauskio pateiktą tautiškumo sampratą, jo iš esmės nubrėžtas tautinio tapatumo gaires ir jomis vadovautis.

Išvados

1. Dabarties iššūkiai – globalizacijos procesai, ekonominės krizės, atsivėrusios valstybių sienos ir galimybė ieškoti geresnio gyvenimo už savo šalies ribų, kultūrų maišymasis ir t. t. kelia rimtą grėsmę tokių palyginti nedidelių tautų kaip Lietuva tautinio tapatumo išlikimui.

2. Siekiant išsaugoti savo tautinį tapatumą, pravartu iš naujo įsigilinti ir į praeities iškiliausių mąstytojų mintis apie tautiškumo esmę, jo išlaikymą ir

perteikimą naujosioms kartoms. Būtent tokias tautiškumo esmės suvokimo ir išsaugojimo gaires savo tautai ir yra nubrėžęs iškilusis tarpukario Lietuvos mąstytojas, filosofas ir pedagogas S. Šalkauskis.

3. S. Šalkauskio nubrėžtas tautiškumo esmės suvokimo ir jo išsaugojimo gaires įkūnija giliai išmąstyti teiginiai: žmogų su savo tauta sieja prigimtiniai ryšiai; tautos paskirtis – užtikrinti sąlygas asmenybei atsiskleisti; tautiškumui išsaugoti būtinas nuolatinis šviesuomenės ir liaudies bendravimas; šviesuomenės pareiga ir atsakomybė – kelti į aukštesnį lygį tautinę civilizaciją; tautiškumo išlikimo garantas – tautiškas jaunųjų kartų auklėjimas; tikras tautinis auklėjimas įmanomas tik jį siejant su tarptautiniu auklėjimu; jaunimo tautinio ir tarptautinio auklėjimo pagrindas – dorovinis auklėjimas ir intelektualinis lavinimas; būtinos tautiškumo išsaugojimo sąlygos – gimtosios kalbos, etninės kultūros puoselėjimas, liaudies tradicijų ir papročių saugojimas, meilė savo tėviškei, tėvynei, valstybei, jos istorinių, geografinių, ekonominių ir politinių ypatumų žinojimas ir vertinimas; tautos atstovas turi jausti atsakomybę už tautos likimą; jo patriotizmas privalo remtis dorovine pareiga sprendžiant tautos uždavinius; sprendžiant tautinio auklėjimo uždavinius turi būti apjungtos visų ugdymo veiksmų ir veikėjų – šeimos, artimųjų, ugdymo įstaigų, visuomenės, jaunimo, visuomeninių organizacijų ir valdžios – pastangos.

Dabarties lietuvių mokslininkai pedagogai patvirtina S. Šalkauskio idėjų gyvybingumą, o jų atliekamų tyrimų rezultatai rodo būtinybę susirūpinti tautinio tapatumo išsaugojimu ir vadovautis S. Šalkauskio nubrėžtomis gairėmis.

Literatūra

1. Antinienė D. Asmens tautinio tapatumo tapsmas. Sociopsichologinės šio proceso interpretacijos. *Sociologija*, 2002, t. 2, p. 100–107.
2. Aramavičiūtė V. Tautinis tapatumas ir jo kaita vyresniame mokykliniame amžiuje. *Pedagogika*, 2005, t. 79, p. 40–45.
3. Aramavičiūtė V. *Ugdymo samprata*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998.
4. Barkauskaitė M. IV–V klasių mokinių protinio lavinimo ir dorovinio auklėjimo ryšys. *Pedagogika*, 1986, t. 21, p. 37–62.
5. Grigas R. *Tautos likimas*. Vilnius: Rosma, 1995.
6. Jovaiša L. *Hodegetika: auklėjimo mokslas*. Vilnius: Agora, 1995.
7. Kuzmickas B., Astra L. *Šiūlaiškinė lietuvių tautinė sąmonė*. Vilnius, 1996.
8. Rajeckas V. *Pedagogikos pagrindai*. Vilnius, 2004.
9. Rajeckas V. *Ugdymo tikslas ir uždaviniai*. Vilnius, 2002.
10. Šalkauskis S. *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa, 1991.
11. Šalkauskis S. *Rinktiniai raštai. Pedagoginės studijos*. II knyga. Vilnius: Leidybos centras, 1992.
12. *Tautinis mentalitetas*. Vilnius: Mintis, 1989.
13. Trinkūnienė I. Lietuvių: tautinis tapatumas ir jo išlaikymo galimybės. *Filosofija. Sociologija*, 2002, t. I, p. 10–15.

Summary

Stasys Jankevičius

THE LANDMARKS OF NATIONAL IDENTITY IN S. ŠALKAUSKIS PHILOSOPHICAL PEDAGOGICS

Modern challengers – the processes of globalization, economic crises, open frontiers, the movement of capital and people, mixing of different cultures and religion, and other factors become a threat to the national identity of small nations such as Lithuania. In case to preserve national identity it is useful to look over the thoughts of the past thinkers about the essence of identity, its maintenance and rendering to the new generations. A distinguished interwar Lithuanian thinker, philosopher and pedagogue S. Šalkauskis had outlined the landmarks of the essence of existential identity and its maintenance.

Modern Lithuanian scientists confirm the vitality of S. Šalkauskis ideas, and the results of their research show the necessity to worry about the maintenance of national identity and to follow S. Šalkauskis' thoughts. To achieve this purpose it is necessary to join the efforts of family, social environment, educational organizations, government, society and youth organizations.

Keywords: national identity, national, international, patriotical education.

*Lietuvos edukologijos universitetas,
Edukologijos katedra
Įteikta 2012 m. liepos mėn.*